

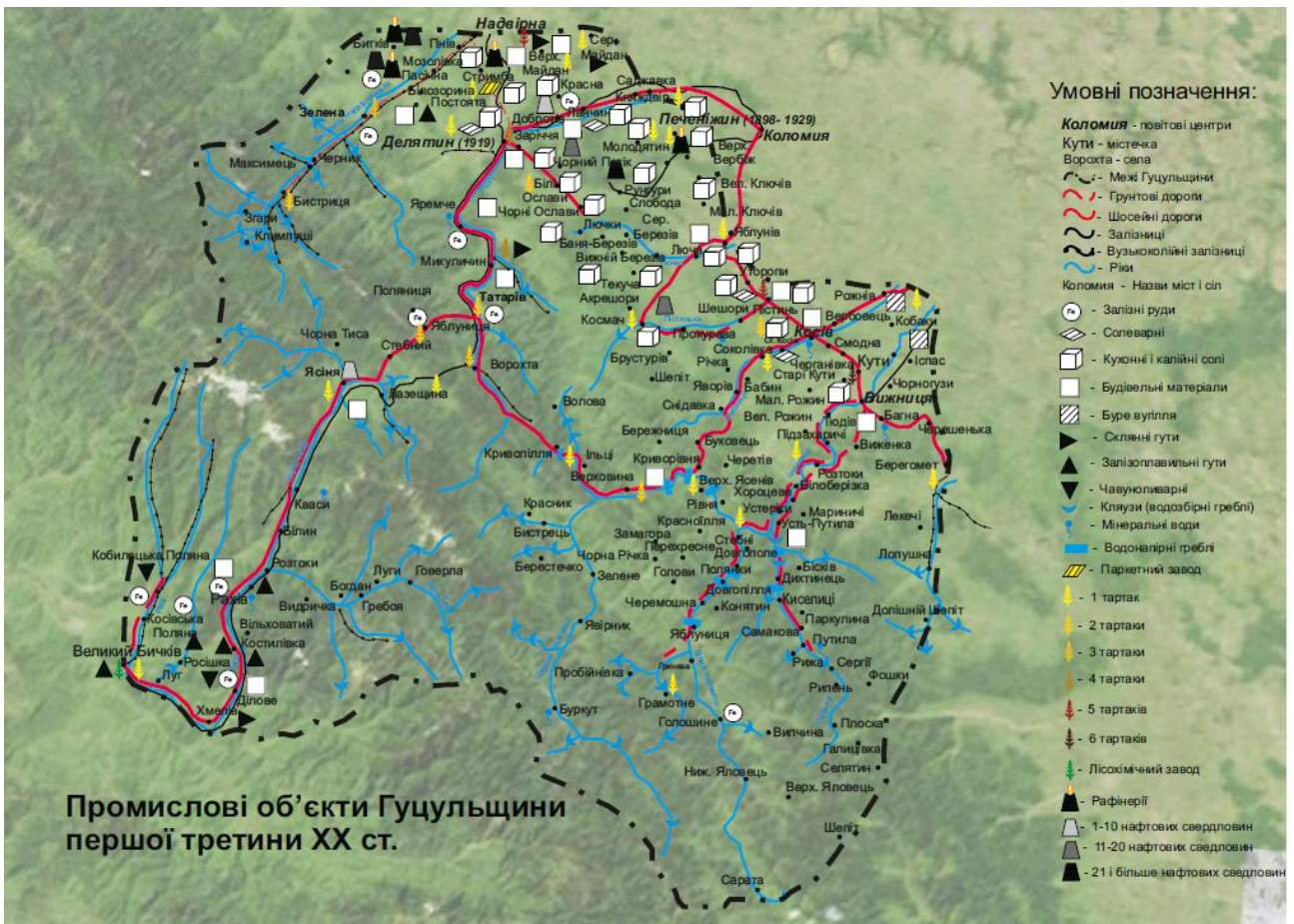
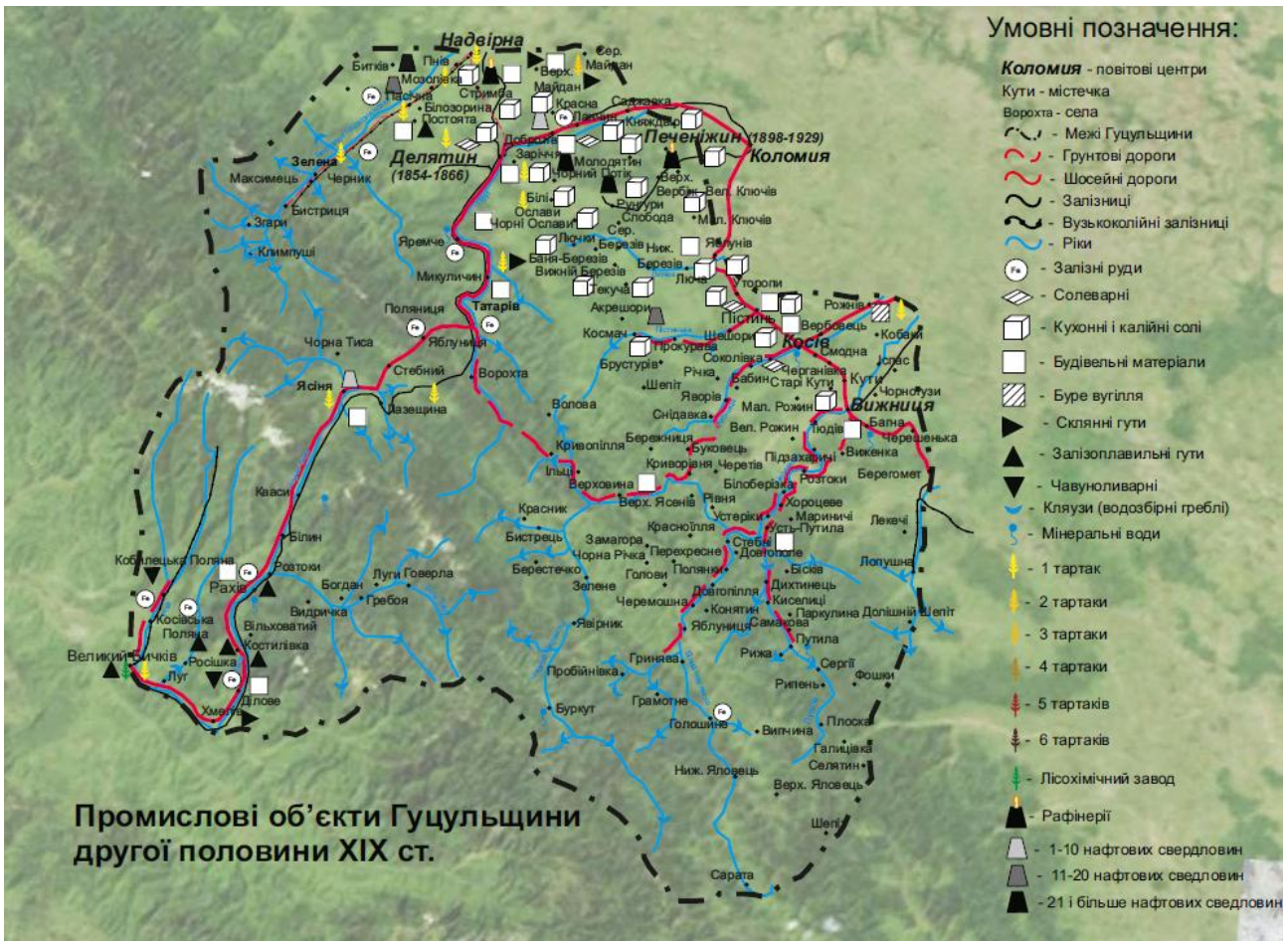
Географія родовищ корисних копалин Гуцульщини

У статті наведено загальну характеристику та географію родовищ корисних копалин, розвіданих і експлуатованих до початку Другої світової війни. Виокремлено родовища горючих, металічних та неметалічних корисних копалин. Деталізовано місцезнаходження родовищ за окремими повітами Гуцульщини.

Ключові слова: корисні копалини, родовище, промислові і непромислові запаси.

Починаючи з другої половини ХІХ ст., на Гуцульщині відомі місцезнаходження різних корисних копалин, серед яких горючі – нафта та газ (промислові запаси), менілітові аргіліти (промислові запаси); металічні (непромислові запаси) – окислені залізні руди, родохрозит, халькопірит, халькозин, борніт, малахіт; неметалічні – будівельні матеріали (камінь, кварцовий пісок, гравій, галька, гончарні глини), хімічна сировина (кухонна та калійна солі – промислові запаси) та мінеральні води. Переробка корисних копалин промисловою вважалася лише з кінця ХІХ ст. (табл. 1–3) [3; 4; 11].

Горючі копалини. Родовища *нафти і газу* пов'язані з північними скибами Скибової зони Українських Карпат. Перші згадки про родовища походять ще з останньої чверті ХІХ ст. [2]. Найпотужнішим було Битків-Бабченське нафтогазоконденсатне родовище, площею 200 км². Буріння розпочалося в 1886–1888 рр. Перші свердловини пробурені 1897 р. Нафтоносність пов'язана з пісковиками менілітової серії палеогену. Густина нафти 850–870 кг/м³. Вміст парафіну 7,1–13,8 %, сірки – 0,4–0,5 %. Поклади газу і газоконденсату пов'язані з пісковиками еоцену. Густина конденсату 740–760 кг/м³, природного газу – 0,59–0,64 кг/м³; хімічний склад : метан – 87–96 %, вуглекислоти – 0,2–6,5 %, азот – 0,3–2,4 %.

Таблиця 1

Родовища корисних копалин у Печеніжинському повіті в 1910 р.

Населений пункт	Сіль, сировиця	Нафта	Асфальт	Вапняк	Глина цегельна	Гравій річковий	Нафтопереробні заводи	Кар'єри
Акришори	1	✘	✘					
Баня-Березів	✘	1						
Баня Свірська	✘							
Березів Верхній	✘							
Березів Нижній		✘						
Іванівка	✘					1		
Ключів Великий	✘							
Ключів Малий	✘							
Княздвір	✘					1		
Люча		✘		1				
Люча-Пекури	1	✘						
Люча-Рушор		✘						
Люча-Рушорець	1	✘		1				
Лючки	✘							
Марківка	✘							
Молодятин	✘					1		
Печеніжин	✘				1	1	✘	
Рунгури	✘			1		1		✘
Слобода Рунгурська	✘	✘		1		1	✘	✘
Стопчатів	✘					✘		
Текуча	✘	✘						
Яблунів	✘	1		1	✘	✘		

✘ – родовище розробляється; ✘ – розробка родовища призупинена;
1 – промислові запаси, що не розроблялися.

Родовища корисних копалин у Косівському повіті в 1910 р.

Населений пункт	Вугілля буре	Залізна руда	Руда олов'яна	Сіль, сировиця	Гіпс	Нафта	Мінеральна вода	Будівельний камінь	Пісок	Вапняк	Глина гончарна	Глина цегельна	Гравій делювіальний	Гравій річковий	Кар'єри
Бабин				1	1	1									
Брустури						1									
Бистрець		1						1							
Вибранівка				✘											
Город						1				1					
Гринява-Буркут							✘								
Гринява-Двори			✘												
Гринява-Перкалаб			✘												
Жаб'є						1				✘			1		
Жаб'є-Біланець						1				✘			1		
Жаб'є-Грабовець						1									
Жаб'є- За пушкарем						1									
Жаб'є-Ільця						✘							1		
Жаб'є-Явірник		1					1								
Зелене		1													
Кобаки										1					
Космач-Пістинка				✘	✘	✘									
Космач-Рушор						✘									
Космач-Ставник															✘
Космач-Запуст						1						1			
Косів	1			✘					✘		✘				
Косів Старий				1										1	
Красноїлля				1		1									
Криве поле						1							1		
Криворівня								1		1					
Кути		1		✘		1			1	1	✘	1			
Кути Старі	1										1				
Москалівка	1								1	1				1	
Пістинь				✘	1		1				✘	✘		✘	
Прокурава						✘					✘				
Річка						1									
Рожен Великий						1									
Рожен Малий						1				1					✘
Смодна											1			1	
Соколівка						1				✘					
Уторопи				✘						✘					
Шешори		✘				1				1					
Яблуниця		1													
Яворів		1			1			1		1					
Ясенів гірський						1							1		

Напередодні Першої світової війни на базі нафтових родовищ працювали видобувні промислові підприємства у Пасічній, Биткові, Космачі та Слободі Рунгурській. Припинили видобування на більшості родовищ Надвірнянського та Косівського повітів (Добротів, Жаб'є, Заріччя, Ланчин, Прокурава, Чорний Потік), а у Печеніжинському повіті залишилося діючим лише родовище у Слободі Рунгурській. Промислові запаси нафти були розвідані також у 31 населеному пункті, проте не розроблялись, очевидно через невеликі або важкодоступні поклади. Переробку нафти здійснювали рафінерії у Биткові, Надвірній, Пасічній, Пнів'ї та Печеніжині. До Першої світової війни припинила діяльність рафінерія у Слободі Рунгурській. Промислові запаси *озокериту* виявлено у Делятині, Яблуниці та Ворохті, а асфальту – у Акришорах. Останнє родовище припинило свою діяльність через нерентабельність продукції.

Гумолітові утворення типу бурштина. Дрібні уламки світло-жовтих і коричнево-червоних утворень типу бурштина знайдені в палеогеновому фліші в басейні Пруту при геологічних роботах на будівництві залізниці Станиславів – Вороненка наприкінці XIX ст. Ю.Недзведзький [10, с. 9] в менілітових відкладах поблизу Делятина знайшов бурштин вагою 1 кг. Цей мінерал мав прозорий світло-жовтий колір, що у відображеному світлі ставав брудно-зеленого відтінку. Його питома вага 1,0444, твердість – 2–2,5. З прозорої різновидності одержано 0,79 % янтарної кислоти, а з буруватої – 1,67 %. Цю різновидність викопної смоли типу бурштина назвали «делятинітом».

Менілітові аргіліти. Потреби в рідкому паливі і нафтопродуктах на початку століття викликали необхідність всебічного вивчення бітумінозних порід. У Карпатах об'єктом цих досліджень стали менілітові бітумінозні сланці олігоценного часу. До глибини 100 м у місцях їх виходу на поверхню запаси сланців складають понад 500 млрд т [6; 9, с. 32]. Було встановлено, що характерною особливістю менілітових аргілітів є високий вміст органічної речовини (до 30 %), кремнезему і майже повна відсутність карбонатів. Встановлено також, що при термічній обробці (500–600°) аргілітів, з них

виділяються піролізний газ (6 %), підсмольна вода (4–8 %) і «сланцева смола» (4–8 %). Остання є цінною сировиною для хімічної промисловості – з неї можна одержати 8–15 % бензину, 25–40 % керосину, 35–45 % масел і 8–10 % дорожнього бітуму [8]. З менілітових аргілітів можна одержати також заповнювачі для легких бетонів, холодні та гарячі асфальтобетони, керамічні блоки великих розмірів, високоякісні труби, рубероїд, гліфталеві лаки, пластмаси тощо. Значні поклади сланців зосереджено в Делятинському родовищі, поблизу Яремчі, Микуличина та в долині р. Рибниця.

Вугілля. Великі родовища бурого вугілля тільки частково заходять на Гуцульщину у районі с. Рожнів, яке почало експлуатуватися ще в 1860-х рр. Незначні поклади виявлено у околицях Косова, старих Кутів та Москалівки. У 1913–1914 рр. однією шахтою почало розроблятися Мілієво-Іспаське родовище, розташоване поблизу Вижниці [1, с. 70].

Металічні копалини. Їх прояви відомі у південній частині Гуцульщини. На деяких з них у кінці XIX ст. та до початку Першої світової війни проводився незначний видобуток окислених залізних руд (Ворохта, Зелена, Микуличин, Надвірна, Пасічна, Рафайлова, Татарів, Шешори, Яблуниця, Ямна, Рахів, Великий Бичків та ін.). У Бистреці, Вороненці, Гриняві, Делятині, Дорі, Жаб'ї, Зеленому, Кутах, Яблуниці (Косівський повіт), Яворові, виявлено непромислові запаси залізних руд. Родовище піриту розвідане у Ворохті, олов'яні руди – в Гриняві (розроблялись до Першої світової війни).

У долині р. Лючка манганові прояви пов'язані з виявленою в алювіальних відкладах галькою родохрозиту. У 1929–1933 рр. детальні пошуково-розвідувальні роботи з метою відкриття промислового манганового родовища велися в Чивчинах, завдяки чому встановлено, що їх запаси у вигляді окремих гнізд і лінз становлять тут близько 10 млн т [1, с. 74–75]. Особливої уваги з точки зору вмісту міді заслуговують відклади яремчанського горизонту (вміст міді – 0,5–0,65 %). Виявлена мінералізація представлена халькопіритом, халькозином, борнітом та малахітом.

Залізоплавильне виробництво на базі гематитів і магнетитів здійснювалося

в Косівській Полянці, Діловому, Рахові та ін. Чавуноливарні виробництва згадані в Кобилецькій Полянці та Діловому [12, с. 53]. Більшість ливарень тут працювало і наприкінці ХІХ ст., у той час, коли у галицькій Гуцульщині вони були закриті. Один з найбільших металообробних заводів діяв у 1920-х рр. у Кобилецькій Полянці, де працювало до 200 осіб. Він виробляв різний господарський реманент і литво [5, с. 172].

Серед *неметалічних корисних копалин* за ресурсами та різноманітністю на перший план виходили родовища будівельних матеріалів і хімічної сировини.

Будівельні матеріали. До них належать родовища будівельного каменю (Бистрець, Криворівня, Пасічна, Татарів, Яворів, Ямна), мармурів (Ділове, Малий Розіс, Ягдтоклош та ін.) та піску (Заріччя, Косів, Кути, Майдан Горішній, Майдан Середній, Москалівка, Ослави Чорні). На їх базі в кінці ХІХ – початку ХХ ст. діяли скляні гуті в Микуличині та Майданах. Скляна гута наприкінці ХІХ ст. діяла також у Трибушанах на Закарпатті, яка перетворилася у великий скляний завод з виробництва листового та дутого скла наприкінці ХІХ ст. [5, с. 208]. Важливими для будівельної промисловості були делювіальні та алювіальні відклади, на базі яких діяли потужні гравійні кар'єри у Ворохті, Делятині, Добротіві, Дорі, Заріччі, Ланчині, Лузі, Мишині, Пістині, Рахові, Стопчатіві, Яблунові та Ясінях. Гончарні та цегельні глини видобувались у Ворохті, Делятині, Надвірні, Косові, Кутах, Пістині, Прокураві, Яблунові та ін. селах. Промислові запаси гіпсу та вапняків виявлено у Жаб'ї, Космачі, Соколівці, Уторопах та ще у понад 20 селах. На базі родовищ будівельного каменю працювали чисельні кар'єри – каменоломні (Делятин, Добротів, Микуличин, Надвірна, Яблуниця, Ямна). Напередодні Першої світової війни припинили свою діяльність кар'єри у Ворохті, Дорі, Космачі, Рунгурах Стримбі та Татарові.

Хімічна сировина. Велике значення мають і сьогодні поклади кухонної та калійної солей в околицях Ланчина, Косова та Делятина. Запаси калійної солі в Делятині до глибини 1000 м складають 375,1 млн т [7, с. 71–96]. З давніх часів

тут відомі розробки кухонної солі. Найпотужніші солеварні діяли у Делятині, Ланчині та Косові, де виварювалося щорічно біля 20 тис. т солі. Загалом соляні джерела виявлено у понад 30 селах.

На Гуцульщині віддавна відома значна кількість мінеральних джерел. Серед них виділяються гідрокарбонатно-залізисті (Мармароський масив) та хлор-натрієві (галицька Гуцульщина). Води типу «Буркут» виявлені у Буркуті, Квасах, Лугах, Рахові у Чивчинах, хлор-натрієві води – у Бані-Березові, Делятині, Космачі, Пістині, Косові. Мінеральні води типу «Нафтуса» відомі у Путилі та Косівському повітах, а залізо-сульфатні – поблизу Вижниці [1, с. 76]. В середині XIX ст. у Квасах відкрито водолікарню; столові мінеральні води використовувалися у Яремчі, Косові та Шешорах. За запасами калійних і кухонних солей, нафти та газу, будівельних матеріалів, мінеральних вод Гуцульщина представляла великий економічний інтерес для європейських країн.

Klapchuk V.M. Geography of Mineral Resources Mining in the Hutsul Region. The article provides the general description and geographical location of mineral resources explored and used before the World War II. Deposits of fossil, metallic and non-metallic minerals have been singled out. Location of deposits in particular counties of the Hutsul region has been specified.

Key words: *mineral resources, deposit, industrial and non-industrial stocks.*

Джерела та література

1. Бойко Г. Корисні копалини Гуцульщини / Г.Бойко // Історія Гуцульщини. – Львів : Логос, 1999. – Т. IV. – С. 70–76.
2. Галичанинь. – 1896. – 26 вересня.
3. Клапчук В.М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.): монографія / В.М. Клапчук / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. –

- Львів; Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. – С. 211–234.
4. Клапчук В.М. Корисні копалини Галичини : видобування та переробка : [Монографія] / В.М. Клапчук / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 508 с.
 5. Ковальчак Г. І. Економічний розвиток західноукраїнських земель / Г.І.Ковальчак. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 172, 208.
 6. Лев М. Карпатська цілина / М.Лев // Прикарпатська правда. – 1966. – 15 жовтня.
 7. Месторождения калийных солей СССР, методы их поисков и разведки / [под ред. В.И.Раевского и М.П.Фивега]. – Ленинград, 1973. – С. 71–96.
 8. Порфирьев В. Карпатский менилит / В.Порфирьев // Строительная газета. – 1969. – 4 июня.
 9. Природа Украинской ССР. Геология и полезные ископаемые / [Е.Ф.Шнюков, А.В.Чекунов, О.С.Вялов и др.]. – К. : Наукова думка, 1986. – С. 32.
 10. Nedzwiedzki J. O geologicznych stosunkach przy kolei Stanislawow – Woronienka / J. Nedzwiedzki // Kosmos. – 1897. – S. 9.
 11. Olszewski S. Mapa górnictwo-przemysłowa Galicyi z objaśnieniami / S. Olszewski. – Lwów, 1911. – 76 s. + S. LIII.
 12. Zlatnik A. Příspěvky k dějinám státních lesů a lesnictví na Podkarpatské Rusi / A. Zlatnik // Studie o státních lesach na Podkarpatské Rusi. – Praha, 1934. – Dil 1. – S. 53.